

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертаційну роботу Палій Наталії Олегівни
на тему: «Теоретико-правовий аспект протидії дискримінації жінок з
вразливих груп», представлену на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»**

Тематика представленого до рецензування дисертаційного дослідження Палій Наталії Олегівни на тему: «Теоретико-правовий аспект протидії дискримінації жінок з вразливих груп» визначається високим ступенем актуальності, оскільки забезпечення рівності чоловіків і жінок, а також соціальної справедливості, є необхідними маркерами розвитку сучасної демократичної, правової, соціальної держави, практичне втілення яких вимагає впровадження та здійснення комплексу заходів, спрямованих на забезпечення високого рівня охорони та захисту прав і свобод людини й подолання всіх видів дискримінації, у тому числі щодо жінок з вразливих груп. Незважаючи на те, що в національній правовій системі України за останні десятиліття були зроблені суттєві кроки у напрямі насамперед нормативно-правового забезпечення рівності жінок і чоловіків, все ж потрібно визнати, що їх фактична нерівність як суб'єктів права набуває в нинішніх реаліях нового звучання і проявляється, зокрема, у численних випадках дискримінації жінок з вразливих груп.

Актуальність теми дисертаційного дослідження Палій Н.О. обумовлюється також теоретичною і практичною значущістю проблемних організаційно-правових питань, пов'язаних з необхідністю здійснення системного аналізу сучасних наукових поглядів на такі категорії як «гендерна нерівність», «гендерна роль», «гендерні стереотипи», «гендерна ідентичність» тощо, які в межах сучасних соціокультурних реалій характеризується багатоаспектністю та, у зв'язку із цим, неоднозначним сприйняттям їх змісту в межах відповідних інститутів громадянського суспільства. У даному випадку мова йде про те, що ці та багато інших понять, пов'язаних із забезпеченням гендерної рівності в сучасному демократичному суспільстві, об'єктивно осмислюються крізь призму всієї

системи нормативної складової людської культури, тобто не лише через право та відповідні закономірності і тенденції його функціонування та розвитку, але й звичаї, традиції, мораль, релігійні норми тощо. Саме тому одним із важливих завдань сучасної демократичної правової системи слід визнати пошук оптимального організаційно-правового забезпечення гендерної рівності взагалі та протидії дискримінації жінок з вразливих груп зокрема, за допомогою якого можна було б досягти реальних та суттєвих, а не декларативних позитивних зрушень у викоріненні шкідливих дискримінаційних практик щодо жінок.

Крім цього, необхідно також враховувати, що проблематика протидії гендерній нерівності та дискримінації жінок з вразливих груп вимагає звернення до сучасного міжнародного, у тому числі європейського досвіду правового регулювання захисту жінок від дискримінації з боку інших осіб, що надасть можливість розробити та впровадити більш ефективні напрями розвитку внутрішньодержавної політики та національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів у цій сфері, які включають в себе низку міжнародних договорів загального і спеціального характеру, норми яких мають універсальне значення для вирішення різноманітних питань, пов'язаних з практичним забезпеченням рівності, безпеки, свободи, недоторканості, гідності жінок та, врешті-решт, ліквідації всіх форм дискримінації по відношенню до жінок з вразливих груп.

Потрібно погодитися з думкою дисертантки про те, що особливо нагальними у вказаному контексті є питання доступу жінок з вразливих груп до належного рівня медичного обслуговування, більш високого рівня представленості жінок у житті територіальних громад, питання забезпечення ефективної протидії домашньому насильству щодо жінок, а також їх трудовій дискримінації, зокрема у сільській місцевості, та подвійним навантаженням домашніми справами, питання протидії упередженому ставленню з боку частини суспільства до жінок – представників національних меншин (наприклад, жінок-ромів в Україні), що спричиняє дискримінацію у сфері

охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, питання відсутності захисту прав, свобод, законних інтересів внутрішньо переміщених осіб, проблеми, які виникають у жінок-інвалідів у зв'язку з непристосованістю будівель до безперешкодного пересування таких осіб, тощо.

Представлене дисертаційне дослідження є однією з перших спроб здійснення аналізу загальнотеоретичних правових засад забезпечення протидії дискримінації жінок з вразливих груп та визначення можливих шляхів і засобів протидії такій дискримінації з урахуванням основних досягнень міжнародної та, насамперед, європейської юридичної практики у цій сфері. З огляду на стрімкий розвиток вітчизняної правової доктрини та модернізацію національної правової системи України в умовах євроінтеграційних процесів, предмет даного дисертаційного дослідження слід визнати вагомим забезпечувальним базисом для подальшого забезпечення адаптації та реформування внутрішніх механізмів ефективного впровадження в суспільному житті принципу рівності у праві та конкретизації його змісту у сфері протидії дискримінації жінок з вразливих груп.

Підготовлена Н.О. Палій дисертація на тему: «Теоретико-правовий аспект протидії дискримінації жінок з вразливих груп» характеризується значним рівнем наукової новизни, є комплексним і самостійним науковим дослідженням та має всі ознаки логічної завершеності.

Дисертантка обґрунтовано визначила об'єкт і предмет дослідження. Таким чином, об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері виникнення, поширення та протидії дискримінації жінок з вразливих груп, а його предмет складають теоретико-правові аспекти протидії дискримінації жінок з вразливих груп.

Метою дисертаційного дослідження є здійснення теоретико-правового аналізу концептуальних причин виникнення дискримінації жінок з вразливих груп і визначення можливих шляхів і засобів протидії такій дискримінації.

Вважаємо, що автором успішно досягнута поставлена мета за допомогою вирішення низки важливих завдань, а саме:

- проаналізовано передумови виникнення дискримінації жінок з вразливих груп;
- досліджено методологічні засади протидії дискримінації жінок з вразливих груп;
- визначено сутнісні характеристики поняття «жінки з вразливих груп» та надано його авторську дефініцію;
- виділено категорії жінок з вразливих груп та охарактеризовано їх особливості;
- виявлено проблемні сфери суспільних відносин, пов'язані з дискримінацією жінок з вразливих груп;
- охарактеризовано вплив сучасних реформ на становище жінок з вразливих груп;
- проаналізовано зарубіжний досвід правового забезпечення протидії дискримінації жінок з вразливих груп;
- визначено способи та перспективи вдосконалення правового механізму протидії дискримінації жінок з вразливих груп.

Теоретико-прикладна основа самостійних висновків дисертантки обумовлена вагомою доктринальною базою дослідження, зокрема, використанням дисертантом монографічних та інших наукових праць провідних вчених-правознавців, серед яких: С. Береза, С. Бобровник, Н. Болотіна, В. Городовенко, О. Дашковська, К. Левченко, Р. Луцький, О. Матвієнко, Т. Мельник, А. Олійник, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришин, С. Погребняк, П. Рабінович, Т. Тарахонич, М. Томашевська, Т. Фулей, Л. Худояр, Т. Чепульченко та інші.

Крім цього, нормативно-правова основа даної дисертації включає в себе правові акти національного законодавства, Європейського Союзу та міжнародного права, у тому числі Загальну декларацію прав людини; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; Міжнародний пакт

про економічні, соціальні і культурні права; Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод; Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенцію Ради Європи щодо запобігання та боротьби з насильством щодо жінок та насильством у сім'ї (Стамбульську конвенцію), Хартію основних прав Європейського Союзу; Директиву Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу 2006/54/ЄС від 5 липня 2006 року про реалізацію принципів рівних можливостей і рівноправного ставлення до чоловіків та жінок у питаннях працевлаштування і зайнятості; Директиву Ради Європейського Союзу 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року про встановлення загальної системи рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності; Директиву Ради Європейського Союзу 2004/113/ЄС від 13 грудня 2004 року про реалізацію принципів рівного ставлення до чоловіків та жінок у питаннях доступу та постачання товарів і послуг; Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» тощо.

В рамках дослідження дисертантки окремо потрібно зупинитись на ключових положеннях наукової новизни дисертаційного дослідження, а саме:

- систематизовано критерії, віднесення жінок до вразливих груп: зокрема, соціально-економічний статус, доступ до освіти та системи охорони здоров'я, наявність дискримінації чи насильства, потреби у захисті та підтримці, географічна віддаленість, вразливість внаслідок воєнного конфлікту, етнічне походження тощо;

- визначено поняття «протидія дискримінації жінок» у вузькому та широкому розумінні;

- висловлено пропозиції щодо впровадження нових заходів забезпечення соціальної підтримки і захисту жінок, а саме: забезпечення навчання та формування навичок ефективного пошуку роботи для внутрішньо переміщених осіб; розробка дієвого міжнародно-правового

механізму притягнення винних до відповідальності та забезпечення їм покарання з метою захисту жінок, які проживають на лінії розмежування та в зоні активних бойових дій, у тому числі на окупованих територіях; включення жінок у миротворчі процеси; вдосконалення інфраструктури сільської місцевості для забезпечення жінкам доступу до медичних, освітніх послуг, розширення мережі дитячих закладів; розвиток інформаційних кампаній для подолання гендерних стереотипів; залучення жінок до процесу прийняття рішень як на місцевому, так і національному рівнях;

- запропоновано авторські дефініції термінам «жінки з вразливих груп» (жінки, які перебувають у особливо вразливих і незахищених станах у суспільстві через різні фізичні, соціальні, економічні, культурні, політичні чи інші життєві обставини») та «гендерно-обумовлене насильство» (насильницькі дії, які вчиняються особою однієї статі з мотивів приналежності іншої особи до протилежної статі).

Зміст положень, що віднесені дисертанткою до наукової новизни одержаних результатів, свідчить про авторський підхід до вивчення проблематики визначення правових засад протидії дискримінації жінок з вразливих груп. Належний ступінь обґрунтованості і достовірності наукових висновків та рекомендацій дослідження Палій Н.О. ґрунтується на правильному використанні дисертанткою сучасного методологічного інструментарію юридичної науки.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація структурно складається зі вступу, трьох розділів, які включають в себе сім підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатку.

Окремо слід зупинитись і на змісті дисертаційної роботи, в якій авторка поетапно та науково обґрунтовано розкрила концептуальні причини виникнення дискримінації жінок з вразливих груп, визначила зміст основних норм міжнародного, європейського та національного права, які регулюють відносини у сфері протидії дискримінації жінок з вразливих груп, а також

надала відповідні пропозиції стосовно удосконалення засобів протидії такій дискримінації.

Авторкою грамотно викладено зміст анотацій до дисертації. У вступі дисертаційного дослідження обґрунтовується актуальність теми, визначаються об'єкт, предмет, мета і основні завдання дослідження, характеризується методологічна і науково-теоретична основа роботи, наукова новизна отриманих висновків, теоретичне і практичне значення результатів дослідження, виокремлюються положення щодо їх апробації тощо.

У розділі 1 «Гносеологічні підвалини протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп» дисертантка проаналізувала історичний контекст становлення правових засобів протидії дискримінації жінок з вразливих груп з урахуванням особливостей їх соціального та правового статусу в різні історичні епохи, починаючи від Античності, а також визначила методологічні засади здійснення даного дослідження.

У підрозділі 1.1. дисертанткою було встановлено, що у різні історичні періоди роль жінки у суспільстві в більшій або меншій мірі розглядалася в межах патріархальних засад, обмежувалася функціями матері, дружини, господині, основним завданням якої було дітонародження. Проте окремі спроби відійти від традиційних уявлень про статус жінки у суспільстві прослідковувався вже у творах деяких філософів Античності, що можна вважати першими спробами зламу патріархальних гендерних стереотипів та норм, які сприяли нерівності між статями, хоча системний характер подолання цих явищ почав інтенсивно формуватися у другій половині XX століття насамперед у зв'язку із розвитком міжнародного права прав людини та його впливом на національні демократичні держави, які здійснюють імплементацію відповідних міжнародних норм у внутрішнє законодавство.

У підрозділі 1.2. дисертантка обґрунтовує використання широкого методологічного інструментарію дослідження проблематики дискримінації жінок з вразливих груп, за допомогою якого забезпечується об'єктивне та

системне осмислення значної кількості питань, пов'язаних з дискримінацією жінок з вразливих груп та пошуку оптимальних шляхів і засобів протидії даному явищу.

Розділ 2 «Протидія дискримінації жінок з соціально вразливих груп у системі національного права», структурно складається з трьох підрозділів та присвячений дослідженню критеріїв визначення жінок з соціально вразливих груп у системі національного права, дослідженню змістовних характеристик гендерно-обумовленого насильства, а також з'ясуванню організаційно-правових аспектів протидії дискримінації жінок з вразливих груп. У вказаному контексті дисертантка приділила значну увагу аналізу доктринальних та правових критеріїв, за допомогою яких визначаються жінки з вразливих груп, сформулювавши авторське бачення даного поняття, а також змісту поняття «гендерно обумовлене насильство», на протидію якому спрямовується значна кількість організаційних та правових засобів на рівні міжнародного та національного правопорядків.

У підрозділі 2.3. дисертаційного дослідження «Поняття протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп: функції державних органів» дисертантка здійснила змістовний аналіз доктринального та нормативно-правового контексту забезпечення протидії дискримінації жінок з вразливих груп, а також інституційних параметрів здійснення такої протидії в сучасних демократичних реаліях. У результаті ґрунтовного аналізу доктринальних та правових джерел авторка переконливо доводить, що поняття «протидія дискримінації жінок» можна розглядати в межах широкого та вузького підходів. При цьому протидія дискримінації жінок у широкому розумінні включає в себе систему дій, засобів, механізмів, передбачених законодавством і спрямованих на запобігання, усунення, зменшення або ліквідацію негативного впливу фактів дискримінації, поновлення порушених прав та захист інтересів шляхом компенсації за заподіяну моральну та матеріальну шкоду і притягнення до відповідальності винних осіб у порядку, передбаченому законодавством, а у вузькому розумінні – систему заходів, що

здійснюються різними суб'єктами (різними інституціями держави, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, правозахисними групами та окремими громадянами) з метою припинення дискримінації жінок.

У Розділі 3 «Протидія дискримінації жінок з соціально вразливих груп (міжнародна юридична практика)» дисертанткою уважно проаналізовано ключові організаційні та правові засади протидії дискримінації жінок з вразливих груп у країнах Європейського Союзу та напрямах розвитку гендерно чутливої політики в Україні в контексті сучасних процесів миробудівництва та миротворчості. Одним із найважливіших висновків дисертантки в межах даного Розділу є те, що забезпечення активнішої участі жінок у сучасних миротворчих процесах може сприяти збалансованому та репрезентативному вирішенню проблемних питань забезпечення міжнародної стабільності та мирного співіснування держав та їх об'єднань. При цьому форми такої залученості жінок можуть мати як офіційний (наприклад, участь жінок у міжнародних делегаціях та миротворчих місіях), так і альтернативний характер (наприклад, участь жінок у роззброєнні та медіації, участь жінок у міжнародних культурних та освітніх проектах тощо).

У висновках дисертації, за результатами проведеного дослідження, авторкою викладено найбільш важливі науково-теоретичні положення, які відображають зміст дисертаційного дослідження, результати використання різних методологічних прийомів дослідження, авторські ідеї, які засновані на дослідженому емпіричному матеріалі.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що сформульовані у дисертації положення, рекомендації і висновки мають наукове і прикладне значення та можуть бути застосовані, зокрема:

- у науково-дослідницькій сфері – для подальшої наукової розробки як теоретичних, так і практичних проблем забезпечення гендерної рівності та протидії дискримінації жінок з вразливих груп;

- у навчальному процесі – при викладанні в юридичних та інших гуманітарних закладах освіти базових та спеціальних курсів із загальної теорії держави і права, філософії права, міжнародного права та порівняльного правознавства, а також при підготовці навчально-методичних посібників та інших навчальних матеріалів;

- у правотворчій діяльності – як теоретичні положення для підготовки змін і доповнень до законодавства у сфері забезпечення гендерної рівності в Україні, а також протидії дискримінації жінок з вразливих груп в контексті європейської інтеграції України та адаптації вітчизняного законодавства до кращих правових стандартів європейських держав з розвинутими демократичними інституціями;

- у правозастосовній діяльності – для вдосконалення практичного механізму реалізації правових норм, спрямованих на забезпечення гендерної рівності, а також захисту прав жінок з вразливих груп.

Водночас, при підготовці авторки до захисту дисертації варто звернути увагу на деякі питання, відповіді на які зможуть посилити її наукову позицію, а саме:

1. Дисертантці слід звернути увагу на те, що в роботі дещо непослідовно вживаються поняття «жінки з вразливих груп» та «жінки з соціально вразливих груп». У вказаному контексті остаточно незрозумілим залишився характер співвідношення цих понять.

2. Авторці слід було б більш детально зупинитися на характеристиці ознак поняття «гендерна рівність» та більш розширеному розумінню проблеми імплементації міжнародних стандартів гендерної рівності у контексті кореляції та взаємовідповідності нормативних вимог до змісту даного поняття, що функціонують в межах права, моралі та релігії.

Аналіз змісту дисертації, дозволив встановити відсутність текстових запозичень без посилання на джерело (плагіату).

Вважаю, що дисертаційне дослідження Палій Н.О. на тему: «Теоретико-правовий аспект протидії дискримінації жінок з вразливих груп»,

відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами від 03 квітня 2019 року № 283 та від 19 травня 2023 року № 502), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами від 21.03.2022 р. № 341). Дисертація Палій Н.О. на тему: «Теоретико-правовий аспект протидії дискримінації жінок з вразливих груп» може бути рекомендована до захисту на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**Старший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук**

С.О. Сунегін